

Hizkuntza aferak goi mailako aldizkarietan: *Euskera, Euzko-Gogoa, Egan eta Jakin* (1921-1960)

KARMELE ARTETXE

UEUko Historia Sailkidea eta EHUko irakaslea

Artikulu hau idazten geundela, Pako Sudupek *Jakin* aldizkarian argitaratutako lan interesgarri bat iritsi zitzaigun eskuetara gurearen antzeko gaia aztertuz¹. Une batez, zalantza izan genuen gure artikulua bertan behera utzi behar ote genuen. Azkenean, moldaketa batzuk eginez, aurrera egitea erabaki dugu. Izan ere, artikulu bietan jorratzen den gaia ez da guztiz berdina eta alde horretatik testu biak elkarren osagarri dira. Izatez, *Euskera, Euzko-Gogoa, Egan* edo *Jakin* bezalako aldizkarien inguruko ikerketak lehenago ere egin dira, eta ziur hau ere ez dela azkena izango.

Esku artean duzun artikuluan aipatutako aldizkari horiek eta besteren bat aztertzen ditugu, gure tesian landutako atal batzuk moldatuz², baina Sudupek landutakoa baino marko kronologiko zertxobait zabalagoan, eta orain arte aski aztertutako gabeko auzi batean jarritz arreta: hizkuntza ereduaren eztabaidak eta euskara kultur-hizkuntza bilakatzeak izan zuen garrantzia Komunitate Zientifiko Euskalduna trinkotzeko orduan. Izan ere, aldizkariak eta haien bultzatzaileak, hizkuntza ereduaren eztabaidaren bidetik, hasieran izan zitzaizketen asmoetatik haratago, euskaraz idazten zuten aditu

taldeak finkatu zituzten. Beraz, euskararen inguruko ezta-baidek, ez bestelako gaien lanketak (esaterako, zientziek, filosofia...), berebiziko eragina izan zuten Komunitate Zientifiko Euskaldunaren lehenengo trinkotzean. Horregatik hizkuntza aferetan zentratu gara. Artikulua gerra aurreko bi aldizkari gainbegiraturaz hasiko dugu, eta ondoren 50eko hamarkadako auziei eskainiko diegu arreta. Ikusiko dugunez, gerraosteko aldizkarietan hizkuntzaren gaineko diskusioak euskara hutsean izan ziren, gerraurrean ez bezala.

Akademiaren *Euskera* eta sabindarren *Euzkerea* aurrez aurre (1921-1936)

Hainbat saioeren ostean, Euskaltzaindia, euskararen akademia, 1919. urtean sortu zen. Erakundearen barne bizitza arautzea izan zen bere aurreneko lana. Hala, 1920. urteko Euskaltzaindiaren barne araudiaren 33. artikuluan zehazten zen Akademiak bi argitalpen izango zituela: bata urteko memoria, eta bestea aldizkaria. Aldizkaria *Euskera* deituko zenik ez zen aipatzen, ezta zein izango zen aldizkariaren izaz-erare, araudia idatzi zenean Akademiaren oinarrizko egitura soilik definitu zelako. Bestalde Euskaltzaindiak, araudia prestatu zuenean, artean erabaki gabe zeukan euskal hizkuntza nola izendatu. 1920ko urtarrilaren 7an erabaki zuen *euskera* forma, eta izen horixe eman zion aldizkariari ere. 1920. urteko urriko batzarrean azpitolua zehaztu zion: «*Euskera* daikeyon *Boletina*'ri zer izenpeko ya'ri bea'f ote zayon-go autua yo da; ta auxe erabaki da: *Euskaltzaindiaren lan eta agerriak* [sic]»³. Lehen zenbakia 1921. urtean kaleratu zen, eta 1935 arte segitu zuen. Gerra Zibilarekin buletinaren argitalpena eten eta 1956. urtera arte ez zen zenbaki berririk argitaratu. Geroztik, etenik gabe iraun du gaur egun arte.

Euskera buletinak, Euskaltzaindiaren organo izanik, erakundearen bizitza akademikoarekin lotutako dokumentazioa (euskaltzainen zerrenda, batzarretako aktak, txostenak, sarrera hitzaldiak...) argitaratzen zuen, baita euskaltzainen

lanak ere. Esate baterako Azkue euskaltzainburuak *Morfología vasca* obra zatika argitaratu zuen 1923-1925. urteen artean. *Euskeran* euskarazko eta gaztelaniazko testuak argitaratu ziren gehienbat, eta frantsesez gutxi batzuk. Bileretako aktak esate baterako, euskaraz argitaratu ziren, nahiz eta bileretako hizkuntza gaztelania izan normalean.

Euskaraz argitaratu ziren lanen artean aipa litezke Seber Altuberen «Erderatiko-itzak, itz barrijak eta antxiña-itzak» (1921), Azkuek erantzun gisa idatzitako «Erderatiko itzak, itz sorberriak eta beinolako itzak» (1921), Intzaren «Burunda'ko euskalkia» (1922) edo Eguskitzaren «Bizkai'ko euskeraren eta, batez be, bere adizpiakeraren aldakuntzak» (1925), besteak beste. Artikulu horiek eduki aldetik zientifikoak ziren, Hizkuntzalaritza arlokoak, munduko edozein hizkuntza akademiaren buletinetan argitaratzen zirenen antzekoak. Baina lexiko teknikoaren arloan ez zuten hizkuntza eredu bateratu bat segitzen, eta bakoitzak ahal bezala aurre egiten zien auzi horiei. Zientzia gaiak euskaraz lantzeko idazkera eredu argi eta seguru baten falta horrek berak errazten zuen euskaltzainek sarritan erdara baliatzea beren artikuluetan.

Euskaraz idazteko eredu batuaren beharrari erantzun nahian, Azkuek «gipuzkera osotua» izeneko estandarra proposatu zuen 1920-30etako hamarkadetan. Orduko Euskaltzaindiak, baina, ez zuen proposamena ofizialki babestu. Nahi zuenak aukera zeukan eredu hori segitzeko, eta ez zuen nahi ez zeukan zertan segitu. Eredua, gainera, ez zen zehaztasun osoz definitu, ezaugarri nagusiak soilik finkatu ziren. Momentuz Euskaltzaindiak arau ortografiko nagusi batzuk baino ez zituen eman, euskalki mailako batasunaren gai larrian sartu gabe.

Ezaguna denez, gerraurreko Euskaltzaindiak bilgune izan nahi zuen, eta joera askotako euskaltzaleak erakarri zituen: zenbait jeltzale, karlista batzuk, Iparraldeko euskaltzaleak... Baina ez guztiak. Esate baterako, Bilboko sabindar hertsia, Euzkeltzale Bazkunako kideak, Euskaltzaindiaren eta haren euskara ereduaren aurka zeuden. Haientzat euskara arau-

tzeko autoritate bakarra Sabino Arana zen, eta ez zuten onartzen inork bestelako eredurik ematerik. Eta Euskaltzaindiaren irizpideak ez zetozenez beti bat Sabino Aranak emandakoekin, Akademia gaitzetsi zuten⁴.

Euskaltzaindiaren komunikazio organoa *Euskera* aldizkaria bazen, sabindarrek 1929. urtean *Euzkerea* argitaratzeari ekin zioten. Euzkeltzale Bazkunakoak izen hori apropos aukeratu zuten, *Euskera* buletinaren homologoa zela adierazteko. Euskara hitzaren garaiko bi aldaera horietan laburbiltzen ziren euskararen inguruko garaiko jarrera biak. *Euskera* eta *Euzkerea* bi aldizkari, bi izen, bi eredu oso diferente. Lehen zenbakiko agurrean bertan honela aitortzen zuten sabindarrek:

A esto viene «Euzkerea». A sostener la escuela euzkeralógica moderna, única e invulnerable, que Arana-Goiri, con el nombre de Renacimiento del idioma, firmísimamente estatuyó.

«Euzkerea» hará labor euzkeralógica en euzkera y castellano; hará labor euzkeragráfica literaria intensa, escogida con el esmero mayor.⁵

Euzkerea 1929. urtean plazaratu zen, eta 1936. urtean desagertu⁶. Aldizkariaren erdia baino gehiago gaztelaniazko testuek osatzen zuten, eta beste testuak euskaraz zeuden (frantsesezko testurik ez zegoen). Bokazio zientifikoa zuen, eta Joseba Arana-Zabalak, *Nabarriztarra ezizenez*, *Euzkerearen* lehen alean bere poza agertu zuen *Euzkerea* aldizkariak euskara jakintzara jaso nahi zuelako:

Etxian euzkeraz itz-egittia, txandonkixunetan —eleizkixunetan— euzkerea erabiltia, eriko izpañak izpañingira euzkeraz idatzitta bidaltzia, geure ele zaña bixirik indaí betia emoteko, bañiz, naiko eztira.

Bixi-indaí ori emoteko, euzkerea jakintzearen jauregijetara saítu biaí dogu, jakintza-gayak euzkeraz erabili ta azteítu biaí doguz. Jakintzerako gauza ezta elia aul eta erkin bixiko da, ta ele afozta bazteírtuta eukiko dabe.

Jakintza-gayak euzkeraz erabilteko, bañiz, euzkel-irakaste-xtiak nai-ta-ezkuak doguz. Baña irakastetxe ofek etofiko diran-artian be, euzkerea jakintzarako gertu ta gattuten lan andija egin geike. ¿Zelan? Jakintza-gairik jakingañijenak euzkeraz eríjak uleírtuteko eraz idatziz atzaldurik.⁷

Euzkerek asmoz zientifikoa eta jasoan nahi zuen arren, eta Arana-Zabalak horren alde egin arren, edukitan oso apala izan zen. Artikulu laburrak eta iritzi artikulua nagusi ziren, ez zegoen aparteko dibulgazio zientifikoko lanik (Ander Altunaren lanak kenduta), eta are gutxiago artikulua zientifikorik, nahiz eta baziren euskararen Hizkuntzalaritzaren inguruko eta asmo jasoko eztabaidak, gehienak gaztelaniaz.

Ikusten denez, gerraurreko Hego Euskal Herriko aldizkarietan bazegoen gogoak kultur gaiak euskaraz lantzeko, eta ildo horretako saio batzuk ere egin ziren. Baina ez zen lortu gaztelania erabat gainditzerik ezta euskara hutsezko goi mailako aldizkaririk ateratzerik ere.

1936ko gerrak heriotza kolpea eman zion Euskal Herriko kultur gintzari. Are gehiago, gerraostean, Hegoaldean, gerra amaitzean, euskara eta haren inguruko proiektuak eta pertsonak jazarri zituen erregimen frankista berriak. Hala ere, frankismo garaia ez zen guztiz antzua izan. Euskal kultur gintzako proiektu aipagarriak izan zen. Batzuek gerraurreko moldeetatik edaten zuten (*Euzko-Gogoa*), eta beste batzuk erabat berritzaile bihurtu ziren (*Jakin*).

Euzko-Gogoa: «euskal aldizkari bakarra»

Euzko-Gogoa aldizkaria Jokin Zaitegik 1950. urtean sortu zuen eta bera izan zen zuzendari. Lankidetzaren desberdinak izan bazituen ere, aldizkaria Zaitegiren proiektu pertsonala izan zen. Izan ere, proiektuaren diseinua, izena, idazlerik oparoena, aldizkariaren finantzazioa, leku aldaketak, lankideak... Zaitegiren aukera eta mugen arabera izan ziren.

Euzko-Gogoa, Paulo Iztuetak dioen moduan, «euskara hutsean argitaratutako lehen aldizkari kultu»-a izan zen. Aldizkariak, ostera, bere burua horrela definitzen zuen: «Irakurri ta zabaldu ‘Euzko-Gogoa’ euskal aldizkari bakarra»⁸. Eta beranduago letra larriz bakartasuna are gehiago azpimarratu zuen: «EUSKAL ALDIZKARI BAKARRA. IRAKURRI TA ZABALDU ‘EUZKO GOGOIA’»⁹. Kontua da, al-

dizkarian aipuok agertu zirenerako *Egan* aldizkaria kalean zegoela eta osorik euskaraz argitaratzen zela.

Euzko-Gogoaren hizkuntza eredua gerraurrekoa zen, baina ez sabindar hertsien moldekoa, baizik Azkuek proposatutako gipuzkera osotuaren ildokoa, garbizalea baina ez hiperpurista. Aldizkariaren bidez euskal hizkuntzarentzat estatus berria aldarrikatzen zuen, baina ez erdararen bidetik, euskararenetik baizik. Izan ere, *Euzko-Gogoa* goi mailako ezagutzaren transmisioan euskara erabiltzeko saio bat izan zen, euskara kultur hizkuntza bilakatzeko proiektua. *Euzko-Gogoa* Filosofia, Psikologia, Etnologia, Historia, Soziologia, Teologia eta beste hainbat gairen gainean euskaraz modu jasoan aritzeko egitasmoa zen. Zertarako? Euskal Unibertsitatea sor zedinean euskara (eta euskarazko materialak) prest edukitzeko. Esate baterako, 1957. urteko editoriala honelaxe hasi zen: «Banako berezi au euskaltzaleok buru-biotzetan iosita daramagun etorkizuneko Euskal-Ikastetxe Nagusiari eskeintzen diogu biotz-biotzez, ots, euskerazko Ikastetxeari». Eta honelaxe ixten zen: «Gure xedea auxe duzu: ederrez ta iakitez gure buruak iantzi, euskera geroago ta egokiagoa ta ederragoa erabil dezagun. Euskal-Ikastetxe Nagusia neurri, gu ibili»¹⁰.

Euskal Unibertsitatearena ez zen aldizkariaren helburu bakarra. Paulo Iztuetak, *Erbesteko euskal pentsamendua* (2001) liburuan, aldizkariaren helburuak honela definitu zituen: batetik, idazle erbesteratuen topagune izatea, bestetik, euskal nortasunaren berreskurapena, baita hizkuntz nazionalismoaren aldarrikapena, eta noski, aipatutako kultura landuaren bidetik Euskal Unibertsitateari bidea irekitzea. Helburu teoriko horietaz gain, gure ustez, euskarazko aldizkari jaso bat euskaraz kaleratzea bere baitako helburu ere bazen. Izan ere, orduan, lehen aldiz, halako kultur produktu bat ekoizten zenez, Zaitetik bazuen ere zerbait demostratzeko gogoia: posible zela goi asmoko euskara hutsezko aldizkaria kaleratzea, eta euskara, lanketaren bidez, kultur hizkuntza bihur zitekeela.

Zentsura, zorrak, inprenta arazoak eta bestelako oztopoak jasan bazituen ere, aldizkariak zenbait urtez eutsi zion. Hamar urteko tartean (1950-1959) *Euzko-Gogo*a aldizkariaren 44 zenbaki kaleratu ziren. Bihilabetekaria izanik, urtean sei zenbaki ateratzeko asmoz sortu zen. Hala ere zenbaki bakoitzaren argitalpena atzeratzen hasi zen, zenbaki bakoitza osatzea eta zuzentzea Zaitegirentzat bakarrik lan handia zelako. Hala, 1954. urtean Andima Ibiñagabeitia Guatemala-ra heldu zen Zaitegiri laguntzera.

*Euzko-Gogo*aren harremana *Eganekin*

Jokin Zaitegiren aldizkariak ez zuen lortu *Euskerarekin* eta *Eganekin* harreman txeratsurik. Izatez, Donostian argitaratzen zen *Eganekin* eta Bilboko *Euskera* buletinarekin momentu jakin batetik aurrera harremana eten zuen. Aldiz, dakigunez, ordena erlijiosoen baitan sortutako beste aldizkari proiektu batzuekin ez zuen aparteko gorabeherarik izan (adb. *Anaitasuna*, *Karmel*, *Jakin...*).

Hasiera batean, *Egan* elebiduna zenean, *Euzko-Gogo*ak *Eganen* zenbaki batzuen berri eman zuen, eta 1953. urtetik aurrera donostiar aldizkari elebiduna euskaraz elebakar egin zenean, *Euzko-Gogo*ak ongietorri beroa egin zion, editorial oso bat aldizkariari eskainiz:

Eztitan gaude anai berri bat Donosti aldean sortu zaigulako. Eta nolako anaia, alajaña! Badugu zertaz poztu erakutsi ditugun bideak alperreko gertatu ez diralako. «Euzko-Gogo»ren elburua euskera izan da sortu zan ezkeroztik, euskera mailla guzietarako, euskera literatura alor guzietarako, eta euskera soilik. Literatura esatean, idaz-mota oro artu nai ditugu itz orren barnean.

Eta Donostiako anai berri au gu bezin euskalzale sortu zaiugu, bai orixe! Au ere, gu bezela, ikasi ta erdi-ikasien artera datorrigu, euskera apain eta kantariz elerti sail guztiak bilbatuz. Badakarzki guk ez ditugun saillak ere, Kinema-sailla esaterako. Eta «Euzko-Gogo»k gertari ezoitu onek eman dion barne-poz ezin du lakaripean estali. Beraz poz betea Donostiako anai berri oni erakutsi nai diogu (*Euzko-Gogo* 3-4, 1955).

Ikusten denez, *Euzko-Gogoa Egan* aldizkariaren maisu edo bide erakusle gisa agertzen zen. Biek euskaldun ikasientzat jardungo zutenez, horren inguruko hausnarketa bat gehitzen zen editorialean, garai hartan euskaltzaleen artean iritzi nagusia ez baitzen euskaldun ikasientzat aritzea, herriarentzat baizik:

Gure artean maizegi esaten digute erriarentzat, ERRI-ERRIARENTZAT alegia, idatzi bear dala; ortan ari ez geranok izkera ondatzen ari gerala ere entzun dugu bein baiño sarriago. Gure elerti-arloan idazleen eginkizun eta asmoak extutu ta ersteko oitura betikoa izan da. Beti izan ditugu maisu azkarak nondik eta nola ibilli irakatsi digutenak, naizta berak, euskeraz tautik idazteke xeru gozoenean bizi izan.

Ikasiok ere, euskaldun geranez, gere lan eta gogobearkizunetan euskera erabiltzera bearturik gaude. Ez du deus kaltegarriagorik izan gure izkuntzak erri xoilari beti-begiratzeko ori baiño; orretzek antzutu, elkortu digu geienbat euskal-elerti baratza, oparo zitekena gabe biurturik, mendi-gallurretik erorita zelaian kokatzen dan arri aundiak azpiko ernemiñak oro itotzen ditun bezela. Uste zitalenaren iturria izan da gainera, beste izkerarik ez zekiten euskaldunentzat bakarrik euskeraz idatzi bear zala, alegia (*Euzko-Gogoa* 3-4, 1955).

Aipu horren argitan, *Euzko-Gogoa* sasoiko euskaltzale heldu eta zaharren artean berritzailea izan zen. Kontua da euskaldun ikasiak 50eko hamarkadan gutxi zirela, eta, beraz, euskaldun ikasientzat aritzea elite kultural batentzat aritzea zela. Baina *Euzko-Gogoak* elitista izateko arazorik ez zuen. Hain zuzen ere, aldizkarian modu batera edo bestera zutarri izandako hiru euskaltzaleak, Zaitegi, *Orix*e eta Ibiñagabeitia, hirurak formazioz jesuita izanik, balio horretan hezita zeuden. *Orixek* idatzitako artikulu batean aitortza esplizitua aurkitu dugu: «Amar yakintsuk Olabide irakurtzea geiago da berreun erritarrek Kirikiño'ren Abarrak baño»¹¹.

Edozein modutan, aldizkari bien artean ika-mika sortu zen berehala. Pako Sudupek bere artikuluan ederki azaltzen du eztabaida horretan auzi pertsonalek izan zuten zeresana. Izan ere, *Eganetik* ari zen Koldo Mitxelenak, batetik, eta *Euzko-Gogoan* gidari zen Jokin Zaitegik, bestetik, biek eza-

rri nahi zuten euskal letren mundutxoan beren autoritatea eta lidergoa. *Euzko-Gogoa* eta *Euskeraren* arteko ika-mikan, aldiz, arrazoiak bestelakoak ziren.

Euzko Gogoa Akademia eta buletina ordezkatzeko saiotan

Gerraostean Azkue euskaltzainburuak Akademia berpizteko bi saio egin zituen. Lehenengoan (1938) ez zuen arrakastarik izan, bigarren saioan, berriz, bai, eta erakundea 1941. urtean berpiztu zen. Hala, Akademia izan zen gerraurreko erakundeetatik bizirik atera eta legezko bihurtzea lortu zuen euskararen erakunde bakarra Hego Euskal Herrian. Gaia aztertu duen Jurgi Kintanak bere tesian dioenez, «Euskaltzaindiak garai honetan oso gauza gutxi egin bazitzakeen ere, gerraosteko euskaltzaleei bilgune bat eskaini zien»¹². Hala ere, ikusiko dugunez, ez zen erabateko topagune, eta gerraurreko euskaltzale batzuek beste akademia bat sortzea planteatu zuten.

Euskaltzaindiak kide gutxi batzuk eta diru-laguntza gutxi jasotzen zituen 40ko hamarkadan. Frankismoak euskara eta euskal hiztuna zokoratuta, Euskaltzaindiaren egitekoa zein zen? «Euskaltzaindiak elkarte eruditu ilun bat bezala funtzionatu zuen», Kintanaren hitzetan, «txosten partikularrak irakurtzeko bilgune gisa, hiztegitantza lan isilean, garai hobe zain»¹³. Beraz, ez zen ageriko bilkurarik egiten, ez sarrera-hitzaldirik ez bestelako ekitaldirik ere. Are gehiago, Euskaltzaindiaren baitan aurkezten ziren txostenak ezin ziren plazaratu Akademiaren organoan, frankismoak, euskarazko beste argitalpen ugari bezala, *Eusker*a buletina argitaratzea eragotzi zuelako.

Krutwig gazteak 1949an Euskaltzaindia indartzeko txosten bat prestatu zuen. Txostenaren ildo nagusiak bi ziren: euskaltzainen kopurua handitzea (hamabitik hamazortzira igotzea) eta Iparraldeko euskaltzainak zein erbesteratuak Akademian berrintegratzea. Hala, urte horretan bertan eus-

kaltzain berriak aukeratu ziren (M. Lekuona, P. Lafitte, R. Lafon...). Garai horretan beste hiru gazte —L. Villasante, gerora euskaltzainburua izango zena, A. Irigoien eta K. Mixelena— Euskaltzaindiaren inguruan zebiltzan.

Euskaltzaindiak bere buletina argitaratzeko baimenik ez zuenez, Euskaltzaindiaren berriak sakabanatuta agertu ziren urte haietako prentsan, baina bereziki *Euzko-Gogoan*. Hola, 1950 urtean, *Euzko-Gogoa* sortu zenean, Guatemalako aldizkariak Euskaltzaindiaren hainbat berri argitaratu zituen: euskaltzainen izendapenak, sarrera-hitzaldiak, erantzun-hitzaldiak, erakunde bizitzaren gorabeherak, eta antolatutako jardueren berri, euskal eskolak zein lehiaketak. *Euzko-Gogoaren* lehen zenbakian bertan Euskaltzaindiaren gaineko bi artikulua argitaratu ziren: «Euskaltzain berriak»¹⁴ eta «Euskaltzaindi zarra eraberritzea»¹⁵. Lehenengoan, euskaltzain oso eta urgazle izendatu berriak aipatzen ziren, eta bigarrenean Euskaltzaindia eraberritzeko Krutwigek prestatutako txostena kritikatzeko *Orixek*. Bereziki salatzen zen euskaltzain batzuek euskaraz ez zekitela, ez hitz egiten, ezta idazten ere.

Kritikak ez ziren horretan geratu eta 1951n *Euzko-Gogoan* beligerantzia handiko beste artikulua bat argitaratu zen *Euzko-Gogoak* sinatuta (seguru aski Jokin Zaitetik idatzia). Artikuluak, alde batetik, eraberritzea kritikatzeko:

GERTATU DANA. Iru edo lau adiskide vascuencista'k elkar arturik, egiazko Euskalerrari (gure idazleeri ta yakintsueri yaramonik egin gabe), Jauntxoaren menpean Euskaltzaindia eraberritu nai izan dute. Etxizaien aski iduritzen, aldegiñeri ta illeri ordezkioak ipintzea. Gauzak oker egiñik zeudela-ta, lengo Euskaltzaindia eraberritu bear zutela. Ori ere!

[...]

Or datoz berriro baztarrak nastera, (erderaz mintzatuz, jakina!), nolabaiteko vascuencista oiek. Euskeraz mintzatzen ez dakitenak ere ba-dira (*Euzko-Gogoa* 1-2, 1951).

Eta, bestetik, Euskal Herrian eraberritutako Akademiaren aurka egonik, irtenbide moduan atzerriko Euskaltzaindi bat sortzea proposatzen zuen, gerraurrekoaren jarraitzailea izango zena:

Atzerriko euskal-idazleen artean sortu ditekenez Euskalzaindi onek, lengoaren iarraia dala iakinerazteko:

1.— Ez du Buruzagi berririk autatuko, Azkue iauna bizi dan arte. Ordezkoa, bai, ipiñiko du atzerrian.

2.— Lengo Ortografia artuko du ontzat eta eukiko du.

3.— Euskalzaindi egiazko ta bakarraren erabakirik beñenak bere egingo ditu.

Gurekin erara ba'zaudete, gero yarraituko dugu urgazle edo laguntzaile aukeran. Guk auek aukeratuko genituke, asteko beintzat: Arrugain, Ibinagabeitia, Jemein'dar Keperin Bizkaia aldetik; Zatarain, Etxaide, Ereño, Gipuzkoatik. Naparrik ez datorkigu burura. Gure idazleen artean, gainera: Iratzeder, Argarate, Monzon, Tauer txekoeslobarra, Mix polondarra euskeraz oso poliki idazten baitute (*Euzko-Gogoia* 1-2, 1951).

Artikulu berean *Euzko-Gogoaren* irakurleentzat bost itau-neko galdetegi bat argitaratu zen, non laugarren galderak argiro planteatzen zuen *Euzko-Gogoak* Akademiaren buletina ordezkatzea: «4) Orain batzarrerik egin ez ditekela, bein-beingoz ontzat artuko al duzute EUZKO-GOGOIA Euskalzaindiaren Aldizkari bezala?».

Azkenean, saioak ez zuen aurrera egin, baina tarte batez gaia nahiko pil-pilean egon zen euskaltzaleen artean. Ger-raurreko euskaltzaleek ez zituzten begi onez ikusten euskaltzale gazteek —bereziki Krutwigek— proposatutako Akademiaren erreformak eta hizkuntzaren gaineko planteamendu berriak, batez ere, kultur lexikoaren esparruan bide garbiza-lea baztertzea. Ikusten denez, hizkuntza moldearen gaia eta belaualdi arazoa batu ziren. Honela ziotson *Orixek* Krutwig euskaltzain gazteari gutun batean:

Ustedes los jóvenes han aparecido disidentes e irrespetuosos contra los que peinamos canas. Esto es incontrovertible. No se extrañen de que se funde otra [academia] por los escritores en exilio.¹⁶

Akademia berria sortzeko asmotan zebiltzala, *Orixek* nahiago zuen Euskaltzaindiak ez izendatzea bera euskaltzain oso (ordurako urgazlea zen), aukera guztien arabera bera izango baitzen erbesteko akademia berriko burua. Aipatutako karta berean Krutwigi honela adierazten zion:

En cuanto a mi candidatura, no hace falta que me nombren de Número, pues mientras no me dé de baja como Correspondiente —y me tendré que dar si se funda otra, para ser neutral—, [...]. Además, como la Academia disidente aludida querrá fundarse alrededor de mi persona y siendo yo Presidente...¹⁷

Testuinguru horretan ulergarria da Euskaltzaindiak *Euzko-Gogoarekin* ez kolaboratzea, nahiz eta buletin propiorik ez izan. Horrela aitortzen zuen Guatemalako aldizkariak 1954. urtean: «Guk ere aldizkarian iragarri genuen sariketa au, baiña ukan dituen ondoreetaz ez digu Euskaltzaindiak ezer ere adierazi, beraz zearka iaso ditugun berriok iaso bezela ematen ditugu»¹⁸.

Hainbat gestioaren ostean, Akademiak *Euskera* ohikotasunez argitaratzeko baimena eskuratu zuen 1956 urtean. Gerotik *Euzko-Gogoak* Euskaltzaindiaren gaineko berri laburragoak jaso zituen. Salbuespen birekin: lehena, *Euskera* buletinaren lehen zenbakia eskainitako tartea eta Jokin Zaitegiren kritika, eta bigarrena, *Orixeren* sarrera-hitzaldia eta Mitxelenaren erantzun hitzaldiaren gainean egindako kronika. Lehenengoari hurrengo atala eskaini diogu azalera-tzen dituelako euskararen goi mailako erabilerari buruzko garaiko jarrera nagusiak.

Euskera buletinean euskararen erabilerari kritika

Euskaltzaindiak sasoi honetan erabaki zuen batzarretako hizkuntza gisa euskara lehenestea (bere sorreratik batzarrak normalean gaztelaniaz burutzen baitziren). Urkixo 1950. urtean hil zenean, Krutwigek Euskaltzaindiaren batzarretan euskaraz aritzeko proposamena aurkeztu eta onartu zen. Beraz, 1951. urtetik aurrera, Euskaltzaindiaren batzarrak euskaraz izan ziren. Hala ere, buletinean euskararen erabilerari berandutu egin zen. Izan ere, Euskaltzaindiak *Euskera* buletinaren lehenengo zenbakia 1956. urtean argitaratu zuenean, lan gehienak gaztelaniaz atera ziren. Testuinguru horretan piztu zen *Euskera* eta *Euzko-Gogoa*ren artean hiz-

kuntzaren erabileraren gaineko eztabaida. Auzi hori Pako Sudupek ere jaso du bere artikuluan, baina duen garrantzia tarteko merezi du jatorrizko aipuak berriro jasotzeak. *Euzko-Gogoan* Jokin Zaitegik, *U. ezizena* erabilia, honela zioen:

Azkenik eskuetara zait Euskaltzaindiaren aldizkaria. Ao bete aginekin utzi nau, damurik. Zortzi idazlanetatik bi soilik euskeraz, Altube ta Lekuona euskaltzain iakintsuenak, alegia. Dirudinez, zenbaiten iritzian, euskera zaitzeko biderik ederrera erderaz idaztea bide da. Nik, beintzat, eztut aien begietatik argia ikusten, ala bearrik. Bazterretan ugari ditugu ainitz ta agitz euskeraz dakitenek: euskeraz, ordea, urri itz egin ta idatzi oi dute-ta, iakintzaren sail geientsuenetan euskera larru gorritan ageri zaigu (*Euzko-Gogoa*, 1956, urtarril-otsaila).

Zaitegik Euskaltzaindiari kritika egin eta koherentzia eskatzen zion bere jardun esparru eta hizkuntzaren erabileraren artean. Are gehiago, euskara ezagutza jasoaren transmisio hizkuntza izatea eskatzen zion. Horregatik guztiagatik aipatu-tako artikuluan Zaitegik honakoa gehitu zuen: «Euskalariak baino areago euskaldun eta euskaltzaleak bear ditugu».

Kritikok ez ziren Koldo Mitxelenaren gustukoak izan, eta *Egan* aldizkarian erantzun zituen modu zorrotzean. Mitxelenarentzat funtsezkoa zen bereiztea euskaltzalea eta euskalaria: euskalaria lanbidea zelako, eta euskaltzalea ez («euskalaria naiz, edo obeto esan euskera batez ere gogoan duen linguista. Ori da nere lanbidea eta ori nere irabazpidea. Dakidanez, eztiote iñori soldatarik ematen ez euskaldun delako ez euskaltzale»¹⁹). Beraz, euskalariak, Mitxelenaren ustez, euskaltzaleak izan zitezkeen edo ez —euskararen etsaiak izatera heldu gabe²⁰.

Halaber, Mitxelenaren erantzunean bazen puntu bat, Sudupek aipatzen ez duena eta guri interesatzen zaiguna, Komunitate Zientifiko Euskaldunaren eratze-auzian gako baita. Mitxelenak, jarduera esparruaren arabera, euskarari dagokionean bereizketa bat egitea proposatu zuen, irakaskuntza eta ikerkuntzaren artean:

Baiña bi gauza dira, eta arras bereziak, jakintza irakastea eta jakintza aurreraztea, edo aurrerazi-naiean ibiltzea, gizon ika-

si asko-jakiña eta billatzailea zearo ezberdiñak diren antzera. Munduan barrena dabilzan esku-liburuak, euskaldunen ikasbiderako, itzultzeari eta aien gisakoak antolatzeari ezin obeki derizkiot. Baiña jakintza-arloan billa ari denak ezer berririk euskeraz adierazi? Zertako? Kontatzen dakienak ez-tu orrelakorik egingo (*Egan* 5-6, 1956).

Beraz, garaiko Mitxelenarentzat ikerkuntzako emaitzak euskaraz ematea ez zuen zentzurik, edo adibide batekin esanda:

Egin dezagun euskaldunen batek asmatzen edo aurkitzen duela egun edo biar Einsteinèk fisikan edo Flemingèk medikuntzan asmatu edo aurkitu dutenen pareko zerbait. Eztugu berealakoan ikusiko, izpiritu-gaietan saiatzen diren euskaldunek maiz aldegiten baitute guregandik [...]. Zein izkuntzatan emango luke berria? Euskeraz ematea, ez ote litzake mutua artzea oiulari?

Euskeraz mintzatuko balitz, kaltea besterik eluke egingo: bere buruari aurrenik, jakintzari gero, munduko eri guztiei sendagairen bat asmatu badu, eta abar. Onik elioke iñori egingo, ezta euskerari ere. Ezpailuke iñork euskeraz ikasiko bere lanak irakurtzearren. Zer erakutsiko luke, gaiñera, euskeraz idatziaz? Gauza dela euskera, alegia, orrelako gaiak adierazteko? (*Egan* 5-6, 1956).

Interes orokorreko aurkikuntzen berri euskaraz ematea zentzugabekoa zen Mitxelenaren ustez, publikorik ez zutelako, ez atzerrian, ez Euskal Herrian bertan. Hortaz, zientzialari euskaldun batek bere aurkikuntzaren berri euskaraz emango balu, Mitxelenaren ustez, ez litzateke bere ikerketaren emaitza ematen arituko, ariketa linguistiko bat izango zelako, demostratzeko euskal hizkuntza gai dela edozein gairi buruz aritzeko.

Beraz, Mitxelenaren aburuz, bi arloak bereiztu behar dira: batetik, irakaskuntza edota barne kontsumoa, eta, bestetik, ikerkuntza edota kanpokoentzat zein barrukoentzat ekoizten zena. Are gehiago, Mitxelenak honakoa gehitzen zuen:

Sueziako «Studia Linguistica» aldizkariaren azalean irakur ditezkean itz auek eskeintzen dizkiot U. jaunari: «Alemanez, ingelesez, españolez eta frantsesezko idazlanak bakarrik jasoko dira». Beren izkuntzak ez-tu, beraz, lekuri or (*Egan* 5-6, 1956).

Ondorioa argia da: *Euskerak*, Euskaltzaindiaren aldizkariak, Hizkuntzalaritza arloko aldizkaria izanik, eta egileak euskalariak izanik (hau da, euskaltzaleak zertan izan behar ez duten ikertzaileak), ez zuen halabeharrez euskarazko lanik argitaratu behar. Gainera: «*Euskera*, Euskaltzaindiaren aldizkaria, ezta inoiz euskera utsez agertu»²¹.

Mitxelena *Eganeko* artikulua bukatu zuen hizkuntzaren gaineko gehiegizko kezka kritikatu eta edukiari arreta gehiago eskatuz:

Utzi ditzagun quijotekeriak, zentzatzeko ordua badugu-ta. Utzi dizaiogun, gere buruak edertzeko edo, akullu-bearrik eztutenak akuillatzeari. Ken dezagun, arren, burutik euskera. Mintza gaitezen ontaz edo artaz —euskeraz, bai, orduak, eta gaiak eskatzen duten guztietan—, baiña gaiari begira eta ez izkerari bakarrik (*Egan* 5-6, 1956).

Zaitetik, *Euzko-Gogoaren* maiatz-ekaineko zenbakiko editorialean, Mitxelena honela erantzun zion:

Bigarren agerraldiko «Euskera»ren lenengo banakoari buruz bere iritzia eman zun U'k. Okerrean ezpagaude, bere lantxoan auxe adierazi nai zien Euskaltzaindi'ari ta bertako euskalariei, beren lanak euskeraz emateko beraren aldizkarian, alegia. Euskaltzaindiari ta zenbait euskalariei ori eskatzea, ordea, ONU'ri ta Einstein edo Fleming'i beren erabaki ta asmakizunak euskeraz emateko eskatzea bide da: zentzugabekeri ta quijotekeri utsa, alegia. Ori dala-ta, U. ori astinduka darabil Mitxelena iaunak, eta iseka ta ista onik egiten du bere buruaren pozetarako ta irakurlearen saminetarako (*Euzko-Gogoa*, 1956, maiatz-ekaina).

Hortaz, Zaitetik editorial honetan berretsi egiten zuen lehenago *U. ezizenpean* egindako eskaria, hau da, «Ta 'Euskera'k dakartzin kultura-apurrak euskeraz irakurri nai genituzke: orixe eskatzen dugu begirunerik itzalenaz»²².

Mitxelena esandakoak esan ondoren eman zezakeen gauzek lehen bezala segituko zutela Euskaltzaindiaren buletinean. Baina ez. Dela *Euzko-Gogoako* iritzia eraginda, dela beste-lako arrazoiengatik, laster *Euskera* buletinean euskara nagusitu zen, nahiz eta gaztelaniaren presentzia nabarmena mantendu. Frantsesez artikuluren bat edo beste aurki zitekeen,

eta ingelesez ezer ez. Alde horretatik nabarmentzekoa da *Euskera* buletinak hizkuntza hautu bat egin zuela, euskara, ikergai ez ezik, lan tresna nagusi bihurtuz. Euskaltzaindiaren buletina, beraz, euskarazko aurreneko aldizkari argiro akademikoa bihurtu zen: goi mailakoa baina ez komunitate zientifiko abstraktu bati zuzendua, baizik berariaz euskal irakurleei zuzendua, filologoei zein publiko euskaltzale zabalagoari. Aldiz, Urkixo Mintegiaren urtekaria (*ASJU*), esate baterako, hobeto egokitzen zen Mitxelenak buruan zuen euskal Hizkuntzalaritza arloko aldizkari zientifiko «normal» baten eredura.

Jakin aldizkaria: apaizgai gazte euskaltzaleak ekinean

Frankismo garaian, eliz ikastetxeetako ikasle gazteek aldizkaritxoak argitaratzen zituzten, eta gehienbat ordena barruan kontsumitzen ziren, hau da, zirkuitu txikia zuten. Asko jota beste ordenetako ikasleen eskuetara heltzen ziren. 50eko hamarkadara arte aldizkaritxo horiek erdaraz egiten ziren, baina hamarkadaren erdialdetik aurrera osorik euskaraz argitaratzen ziren aldizkariak sortu ziren. Esate baterako, 1955. urtean Irungo Lasalletarrek *Nora? Irun'go Salletarren Nobiziaduko illeroko aldizkaria* atera zuten, eta denbora gutxian beste batzuk etorri ziren: *Jakin* (1956), *Arnas* (1959), *Laiaketan* (1959), *Erein* (1960)... Aipatutako euskarazko aldizkari horietatik guztietatik gaur egunera arte heldu den bakarra *Jakin* da.

Saso hartan *Jakin* ez zen euskarazko lehen aldizkaria, ezta gutxiago ere. *Jakin* sortu zenean, euskarazko beste bi aldizkari garrantzitsu baziren: *Euzko-Gogoa*, ordurako Iparraldean inprimatzen zena, eta *Egan*, Donostian kaleratzen zena Urkixo Mintegiaren ardurapean. Aipatutako bi proiektu horien arrakastak eta porrotak *Jakin* aldizkariarentzat helduleku izan ziren, bereziki hizkuntza ereduari dagokionez. *Euzko-Gogoa* ren euskara eredia *Jakineko* orduko gazte batzuentzat (adi-

bidez, Joseba Intxaustirentzat) absurdoa eta suizida zen. *Jakin* aldizkariarentzat beste bide bat landu zuten, euskara «mordoi-loarena». Hala, 50eko hamarkadaren amaieran Euskal Herrian euskarazko kultur aldizkarietan eredu bi finkatu ziren: *Euzko-Gogoarena* eta *Jakinena*. Baina ikusiko dugunez, Intxaustik desegin zuen kultura aldizkarietan zegoen (hizkuntza) eredu bikoitza, eta *Jakin*eko esperientziarekin «*Euzko-Gogoa*-ko eredu aurrerabiderik eta jarraipenik gabe utzi»²³ zuen, Joxe Azurmendik dioen bezala.

Jakin 1956. urtean kaleratu zen (lehen urteetan *Yakin* grafiarekin). Bost hamarkada hauetan aldizkariak izaera desberdineko hainbat gorabehera bizi izan ditu. Batzuk politiko eta administratiiboak, eta beste batzuk aldizkari proiektuari berari zegozkionak. Azurmendik dioenez, «aldizkariak bere historia gorabeheratsuan fundazio eta fundatzaile bat baino gehiago izan duela, aitortu behar da»²⁴. Hau da, gaur egun izen berarekin aldizkari proiektu desberdinak izendatzen dira. Beraz, *Jakin* aldizkariaren periodizazioak bi modutara egin daitezke: ikuspegi politiko-administratiobotik, hau da, bere egoera juridiko desberdinak bereiztuz (legala, alegala eta ilegala), edo proiektuaren edukiaren ikuspegitik. Azken ikuspegi honetatik abiatuz gero, esan liteke 50eko hamarkadan bertan *Jakin* izenarekin bi proiektu desberdin mamitu zirela:

- Lehena, sorrerako urteetakoa, *Yakin* apaiztegiko aldizkaria zen eta aldizkariaren joera nagusiak bi ziren: garbizaletasuna (hizkuntzaren aldetik) eta Teologia (gaiaren aldetik);
- Bigarren epea, 1959. urtetik aurrerakoa, non aldizkariaren zuzendaritza apaiztegiko ikasle gazteekin berritu zen. Hasierako sortzaileak badoaz, eta euskara mordoi-loaren eta kultura modernoaren aldeko apustua egin zen. Joxe Azurmendik aipatzen duenez, 1959. urtean aldizkariaren ia bigarren fundazio bat egin zen²⁵. Horren guztiaren adibide da 1956. urtean *Yakin* aldizkariaren azpiztitulua *Teologilarien Yardunak* zela, tartean *Kultura*

Yardunak (1960), eta 1961. urtean *Jakin: euskal gaztedia kultura bideetan*.

Beraz, aldizkariak bere buruari jarritako izena bi modutan eraldatu zen: hizkuntzaren aldetik (bereziki ortografiaren ikuspegitik), eta bestetik gaiaren aldetik. Hots, *Yakinetik Jakinera* egindako jauziaz ari gara, eta Teologiatik Kulturara egindakoaz. Hasierako *Yakineko* sortzaileek Filosofia eta, oro har, kultur lanak argitaratu arren, aldizkariaren alor lehenetsia Teologia zen. Urte gutxira, Kultura lehenetsi zuten.

Lehenengo bi epeen arteko inflexio urtea 1959a izan zen, eta aldaketaren liderra Joseba Intxausti. Urte horretan nolabait aldizkaria birfundatu zen. Aipatutako urtean Intxaustik aldizkariaren zuzendaritzaren ardura hartu zuen Kepa Enbeitarekin batera, eta saiatu zen aldizkaria bere ideietara ekartzen. Hori lortzeko funtsezkoa izan zen «Illobira bul-tzaka» artikulua.

Lehenengo garaian (1956-1958), *Yakin* eliz ikastetxean zeuden ikasleek ateratzen zuten Teologia eta Filosofiari buruzko aldizkaria zen. *Yakinen* sortzaileak garbizaleak zirenez, aldizkari garbizalea egin zuten²⁶. Zaitegi, eta bereziki *Orixe*, maisu gisa hartzen zituzten, eta haren euskara eredu. Hala ere, eta ereduak eredu, garai hartan oraindik euskararen batasuna egin gabe zegoen, eta aldizkariak hizkuntzaren gaineko kezka bizi zuen: aldizkarian nola idatzi euskaraz? Beraz, jakinlarien hasierako urteetako bilerak (1957-1959), *Jakin* aldizkariaren norabidea definitzeko urteko topaguneak, derri-gor hizkuntzaren ingurukoak behar zuten izan, aldizkarian argitaratuko ziren idazlanen ortografia eta idazkera batzeko. Jakinlarien lehen bileran bertan (1957), aldizkariaren funtzioa zein zen definitu zen: euskararen batasuna eta normalizazioa sustatzea kultura arloan. Hau da, lehen-lehen momentutik, aldizkariaren kezkatik abiatuta, hizkuntzaren batasunaren auzira pausoa egin zuen *Jakinek*.

Bestalde, hizkuntzari lotutako beste kontu bat bazen, gaia-rena. Kultur gaiak lantzeko, kultur lexikoa beharko zen, eta nola eman kultur hitzak euskaraz? Neologismoak asmatuz

ala kultur lexikoa erdaratik mailegatuz? Hau da, euskara garbia ala mordoiloa? Azurmendik aitortzen duenez, «jakinlarion artean ere arazo nagusia euskara garbi ala mordoiloarena da»²⁷. Ikusten denez, aldizkariaren tematikaren aldetik ere, hizkuntzaren gaineko auzia nolabait ebatzi beharra zegoen.

Hizkuntza ereduaren auzia berehala agertu zen aldizkariaren orrialdeetan Bastarrika eta *Txillardegiren* arteko eztabaidarekin. Kontu horren gainean xehetasun ugari eskaini du Pako Sudupek eta hemen aipatu baino ez dugu egingo. Bastarririkak, *Yakin* aldizkariaren sortzaileetakoa, *Txillardegiren* lehen eleberriaren (*Leturiaren egunkari ezkutua*, 1957) gaineko iruzkin negatiboa —ez oso gogorra, baina negatiboa— argitaratu zuen *Yakinen*²⁸. Bastarririkak bere lanean eleberriaren gaia eta hizkuntza eredia, euskara mordoiloa, kritikatzten zituen. *Txillardegiren* erantzuna²⁹ zakarra eta gogorra izan zen³⁰, hainbestearainokoa ezen zeharka aldizkariaren euskara eredia ezbaian jarri zuen. Erantzuna hain izan zen bortitza, ezen jakinlariak Bastarririkaren alde jarri ziren, eta beraz, *Txillardegiren* hizkuntzaren ereduaren gaineko ideia interesgarriei entzungor egin zieten itxuraz. Gainera *Txillardeg* ez zen aldizkariaren taldekoa. Beharrezkoa izan zen «barruko» norbait, jakinlari bat, inplikatzeko gauzak aldatzeko. Eta hola, *Txillardegirekin* lehertutako hizkuntzaren auzia bururaino eraman zuena Joseba Intxausti izan zen.

Kontuan izan behar da eztabaida horiek ez zirela dibertimendu intelektual gisa bizi, hizkuntzaren existentzia jokoan baitzegoen. Euskararen egoera 50eko hamarkadan erabat tamalgarria zen. Euskaltzale askok uste zuen hizkuntza desagertuko zela. Intxausti eta bere inguruko beste euskaltzale ikasi eta alfabetatuak konbentzituratu zeuden euskara biziko bazen kulturarekin lotu beharra zegoela. Hau da, kulturak euskara salbatuko zuela. Hain zuzen ere, haien ustez, euskararen egoera hain etsigarria zen, ordura arte euskara kulturarekin ez zelako inoiz lotu³¹. *Jakin* aldizkaria, beraz, kultura eta euskara elkarrekin lotzeko proiektua zen.

Jakin eta kultur lexikoa

Kulturari buruzko idazlanak prestatzeko, idazleek euskaraz kultur lexikoa behar zuten, baina euskara artean oraindik kultur hiztegi jasorik gabe zegoen. Horrela, kultur lexikoaren gaineko kezka, *Jakin*en sorreran eta ondoko urteetan ere, kezka nagusietakoa bilakatu zen. Horren adibide da jakinlarien lehen bileran (1957) onartutako proposamena kultur lexikoaren gainean. Hau da, idazle bakoitzari eskatzea bere idazlanean erabilitako kultur hitzak biltzea eta aldizkariaren zuzendaritzara bidaltzea, eta gero «itz-pilla oriek bildu, eta *Yakin*-en argitaratuko genituzke kultur-iztegi bezela»³². Hitzak fitxetan biltzea deliberatu zuten, eta gerora UZEI sortu zenean, lan metodoa eta egindako fitxak UZEIra pasa ziren. Lexikoaren gaineko kezkak eta arretak ondoko hamarkadetan jarraitu zuten, eta esate baterako Azurmendik Euskaltzaindiak 1963an Arantzazun antolatutako Euskaltzaleen Biltzarrean *Jakineko* kultur lexikoaren gaineko ponentzia bat aurkeztu zuen. Azurmendiren txostenaren ardatzak bi izan ziren: alde batetik, kultura lexikoaren —edo hizkuntza ereduaren— gainean *Jakin* aldizkariko eztabaida eta protagonistak zeintzuk izan ziren azaltzea; eta, bestetik, *Jakin* aldizkarian erabilitako kultur hitzen bilduma plazaratzea³³.

Kultur lexikoaren inguruko kezkak hainbat arlotan eragina izan zuen, nagusiki honako bi hauetan: batetik, aldizkariaren hizkuntza ereduaren finkapenean, eta, bestetik, hiztegi produkzioan, *Jakin* aldizkaria legez kanpo geratu zenean (1969tik aurrera), *Jakin* Kultur Taldeak jakintza arloz arloko hiztegi berezituak egiteari ekin ziolako³⁴. Urte gutxiren buruan, Unibertsitate Zerbitzueterako Euskal Institutua (aurrerantzean, UZEI) sortu zen (1977) eta hiztegi berezitzen proiektuari segida eman zion.

Baina bueltatu gaitezen lehen ondoriora, hau da, kultur lexikoak aldizkariaren hizkuntza eredia nola markatu zuen azaltzera. *Jakinek* kultur aldizkari jaso izan nahi bazuen, kultura hiztegia beharko zuen. Euskaraz kultur lexiko tradi-

zionalik ez zuenez, sortu beharra zegoen. Eta hortxe agertzen zen auzia, euskal neologismo «jatorren» eta erdal etorkidun maileguen disjuntiban. Baina hitz solteen auzitik haratago, hizkuntza eredu osoa zegoen jokoan: euskara mordoiloa ala garbia? Eztabaidaren puntu horretan Joseba Intxaustiren ideiak klabeak izan ziren. Intxaustik bide garbizalea (edo «Orixekeria») euskararentzat suizida eta absurdoa zela defendatzen zuen, hizkuntza hiltzera kondenatzen zuelako; eta, beraz, irtenbidea mordoiloa zen. Puntu horretan bat egiten zuen *Txillardegik* adierazitako ikuspegiarekin. Izatez harreman zuzena ere bazuten. Intxausti-*Txillardegi* arteko iritzi-trukea erakusten duten gutunen zenbait pasarte jaso ditu Sudupek. Gehi dezagun beste gutun bat Intxaustik *Txillardegiri* garai buelta honetan bidalia, ederki islatzen baitu protagonisten ikuspegia:

Leenik, erruz erabili bear genuke latera eta gerkeratik datorren kultur-terminologia. Oneri onela erantzun oi zaio: ba ederki; baiña euskal-itx jator ta eder bat atera dezakegunean, ez. Nire ustez, ain egoki ta jatorki sortu ditzazkegunak oso gutxi dira. Terminologia au dena euskeratik sortzen badugu, iztegi berri oni bizitza ematen urteak joango zaizkigu, eta au iristen dugunerako, euskera gajoaren illetak kantatu bearrean gataizkizu. Gaiñera, gure izkuntzan kultura-iztegi berri bat, beste izkuntza kulturadunengandik bereizitutako bat, sortzen badugu, gure jende ikasiak ez du iñoiz terminologia berria ikasiko. Jende ikasiak [sic] euskeraz bere kultura erabiltzeko gauza ez bada, berriz, kitto, gureak egin du: erri arrunta atzetik joango zaizkio eta orduan euskerak bere semeak galdu ditu.³⁵

Euskara hilobitik atera nahian

Intxaustik iragan garbizalea izan zuen, baina ikusten ari garenez, laster mordoilozale bilakatu zen³⁶ eta bere hizkuntz delibero pertsonala harago eraman nahi izan zuen. Hola, 1959. urtean, artean *Jakin*eko zuzendaria zela, «Illobira bul-tzaka» artikulua argitaratu zuen. Bertan publiko egin zituen bere iritziak, euskara garbia euskara hiltzeko biderik zuzenena zela adieraziz:

Euskera illobira bultzatzen ari zaizkigu zenbait euskal-idazle, nai dan borondate onenarekin bada ere. [...] Euskera-jauragian ez dugu antxiñako irudi, arri, ezur eta abarrentzako ikusleku txukunik bear, ez; jauregi-kolkoa bizitzaz, lantegiz, laboratorioz, jakintzaz bete bear dugu: bizitza, bizitza bear da.³⁷

Eta euskarak salbatzeko kultur hizkuntza bilakatu behar zuela:

Onela, bada, kulturagabeko izkera illobira doa bear-bearrez: kultura sendo bat daukana, berriz, beti jeikiko da arro. [...] Kultura jori bat sortzen ez badugu, erri-literatura aberatsa izanarren, euskera il egingo zaigu.³⁸

Intxaustiren abiapuntuko axioma zen: euskara kulturaz bakarrik salba zitekeela. Hau da, erregistro idatzian (*Jakin* aldizkarian) gaurko gaien gaineko idazlanak argitaratuz, euskara errazean idatzita³⁹. Beste modu batera esanda, gaurkotasuneko kultur gaiak landu, mundutarrak, eta euskaldunek ulertzeko moduko hizkuntza eredian prestatuta⁴⁰.

Beste bideek, garbizaleek, *Orixeren* lerrokoek, Intxaustiren hitzetan, euskara hiltzera kondenatzen zuten, eta ordura arte *Jakinek* jarraitutako bidea kritikatu zuen. Intxaustik, euskara garbia kritikatzean, eztabaidaezinak ziren zenbait erreferente euskaltzale (Sabino Arana⁴¹, jesuiten eskolakoak: *Orixere*, *Zaitegi*, *Olabide*⁴²...) zalantzan jarri zituen, besteak beste, garbizaleok hizkuntza balio absolututzat hartzen zutelako. Hizkuntza, Intxaustirentzat, esperimendu linguistikoa baino zerbait gehiago zen, hots, hizkuntzak hizkuntzarengatik ez zuten zentzurik, eta hiztunak kontuan hartu behar ziren, ulergarria izan behar zuten, eta gaiaren aldetik ere interesa eduki behar zuten. Zalantza gabe, Intxaustirentzat *Orixek* —eta haren antzera beste batzuek— euskara bultzaka-bultzaka hillobira zeramaten. Hortik bere artikulua izenburua.

Hizkuntza hautuak, garbia edo mordoiloa, tematikan eragina zuen. Oro har, garbizaleek gai zerutiarrak edo espiritualak (Filosofia, Teologia...) jorratzen zituzten bitartean, euskara errazaren edo mordoiloaren aldekoek gaurko gaiak, mundutarrak, landu nahi zituzten. Horren adibiderik onena

Orixek eskaintzen du *Jakin* aldizkarian Intxausti kritikatu argitaratutako erantzunean:

Ba-dira gazte bakar batzu, gizaldi berri ontan, euskerari lotsarik ematen ez diotenak; baiña kuku beste lardaskazale oriek!

Abismua, firmamentua, reptila, realidadea, aktibidadea, positibua, negatibua... Zer da ori? Euskeraz ederki esan ditezken gauzak. Lehenik ikasi bearra daukagu filosofia, gero erdera, gero euskera, gauza oriek gure izkuntzara egokitzeko. Ez da aski au esatea: «Euskeraz ez ditezke esan yakite-gauza asko ta asko!»; obe lizake au esatea: «Nik ez dakit gauza asko euskeraz esaten». Ba-du euskerak bere edertasuna non agertu: ele-eder edo literaturan, izate-gaiean edo metapisikan, eder-legeetan edo estetikan, izkeran edo gramatikan. Utzi dezagun [sic] kimika ta olakoak, oriek ez baitira giza-izkuntza yatorra. Oriek ez dute batere edertu iñongo izkuntzarik. Itsusitu bai, gogotik.³³

Hurrengo zenbakian Intxaustik, *Orixeri* erantzunez, gai interesgarriak (gaurko gaiak) euskara errazean idatzita, irakurle euskaldunak (gehienetan alfabetatu gabeak) erakartzearen aldeko jarrera berretsi zuen⁴⁴. Eztabaida horren markoan ulertu behar dira *Jakin* aldizkariak ondoko urteetan Astronautika⁴⁵, Fisika⁴⁶, Natur-Zientzia⁴⁷, Aljebra⁴⁸ eta bestelako gaien gainean argitaratutako lanak. Artikuluok, berez, aldizkariak bere buruari definitutako muga tematikoa hein batez gainditu egiten zutela esan daiteke, eta hala ere bertan plaza-ratu ziren.

Intxaustik eta *Orixek* ordezkatzan dituzten aipatutako bi ikuskera horiek oso lotuta daude hizkuntzaren, erlijioaren eta politikaren gaineko ideologiarekin. Jarrera bakoitzak hizkuntzaren funtzio eta esparruen gaineko ikuskera desberdina baitu, kristautasuna eta abertzaletasuna ulertzeko modu desberdina. Adibide moduan, *Txillardegik* 1959. urtean Intxaustiri idatzitako eskutitz bat aipatuko dugu. Bertan agertzen denez, erlijioak erabateko eragina du hizkuntzaren auzian, baita tematikan ere:

Kristauak beti izan dute buruan eta biotzean erejia bat: munduari utzi, eta mundu ontan berean ere «zeruan» bizitzeko tentazioa. Oientzako, kristaua «garbia» da, eta eluke munduan nahasi bear.

Guk ere, berdintsu, «garbitasuna» aipatzen dugu bein eta berriz: euskera «garbia», mendia, baserria. Ez bide dugu mundu nazkagarrian «nahastu» ta «zikindu» nai. Eta erejia deritzat oni ere.

Kristauak MUNDUAN sarturik, gaia jaso ta goratu egin bear dugun bezelaxe, euskaltzaleak ere euskera MUNDUAN sartu bear dugula iruditzen zait. Mendi tontorrera eraman ez, baña kalera, «jalgi adi plazara».⁴⁹

Txillardegik analogia interesgarria egin zuen, garaiko euskal pentsaeraren sakoneko arazo bat ukitzen zuena. Kristauen artean bi joera zeuden, bata, tradizionala, munduari ihes egiten ziona, eta bestea, munduan sartzekoa eta Eliza gaurkotzeko proposamena egiten zuena (*aggiornamento*), hain justu ere Vatikanoko II. Kontzilioan nagusituko zen ildoakoa. Euskal pentsaeran antzeko zerbait gertatzen zen. Abertzaletasun tradizionalan euskara garbiak baino ez zuen tokiarik, baina gazteek bestelako euskara eredu bat defendatzen zuten, mundutarragoa, mordoiloagoa, «zikinagoa». Ildo bereko ohar gehiago aurki litezke Joseba Intxaustik 1959. urtean Joxe Azurmendiri idatzitako gutunean:

Batzuek uste dutenez, abertzale garbi ta zintzoak ezin ditezke inola ere mordoillo (barkatu, ez da itz egokia baiño) tankerako izan, aberri aurkakoa baita jora [sic] au: Aberriak garbia izan bear du, bai odolez bai izkuntzaz. Gu konturatu gabe, m...tu egin gera; ta au ez da nik esana, entzuna baiño. Egia esan, nazka ematen dit onelako mentalidade itxiak.⁵⁰

Hortaz, erlijioak eta politikak markatzen zuten euskaltzale askoren euskara eredu, baita *Jakinen* ere. Beraz, euskara garbi/mordoiloaren eztabaida ez zen eztabaida linguistikoko hutsa. Azurmendik gaur egun gaia berrikustean dioenez:

polemikaren transzendentziak, Intxaustik planteatu duen eran, filosofia eta teologiako estudianteen aldizkari baten barne muga apalak, eta azkenean *Jakin*-en historia ere, askogatik gairatzen zituela, eta hala ulertu dutela partaide guztiek. Baitaila gurutzela izan da gerraosteko norabideentzat. Ez baitzen eztabaida linguistikoa bakarrik. Ideal tradizional ala modernoagoak, mentalitateak, atxikimendu politikoen moduak, abertzaletasunaren zentzua oro har eta kulturaren kontzeptu osoa besarkatzen eta konprometitzen zituen nolabait.⁵¹

Euskaltzale batzuen ideia politiko eta erlijiosoek euskarari kultura modernoa ukatzen zioten. *Jakin*en inguruko apaiztegiko ikasle gazte euskaltzaleek, ez zutenez ukapena onartzen, kultura modernorako aproposa zatekeen euskara modernoa eraikitzeko proiektua gorpuztu zuten. Horretarako, aldizkaria baino zerbait gehiago zen *Jakin* kultur plataformaren inguruan lan egin zuten. Ondorioz, bigarren garaian, euskara ereduari eta politika zein erlijioari eragiten zion Intxaustiren ikuskera berria nagusitu zen aldizkarian, *Orixerenaren* kaltetan⁵². Hola, urte batzuen ostean, mordoilotik euskara batura igarotzea aldizkari honentzat pauso naturala izan zen. Are gehiago, *Jakin* euskal kulturgintzaren baitan euskararen batasunaren sustatzaile nagusietakoa izan da.

Hizkuntzaren gehiegizko pisua

Aldizkariko hizkuntza ereduaren, eta bereziki lexiko garbi/mordoiloaren gaineko eztabaida, aldizkariaren markotik harago zihoan, euskaltzaleen artean bolo-bolo zebilen euskararen gaineko eztabaidan txertatuta zegoen. Bertatik edaten zuen, eta aldi berean eztabaida hori elikatzen zuen. Horren adibide da Euskaltzaindiak antolatutako Euskaltzaleen Biltzarretan gaia behin baino gehiagotan irten zela hitzaldi zein eztabaidetan, eta 1959ko biltzarrean Euskaltzaindiak euskal hitzei buruz kaleratutako agiria, sabindar purismoa erabat baztertuz (ikus horretaz Sudupe).

Eta bada horretan guztian paradoxa bat, asmoaren eta errealitatearen artean. *Jakin* kultura aldizkaria bazen ere, kultura beharrean, praxian hizkuntzaren auzia gailentzen zen, bereziki hasierako urteetan. Intxaustik 1960. urte inguruan haxe aitortzen zion *Txillardegiri*:

Eta noan *Yakin*'ek duen problemarik gogorrenera: bere euskera. Ba-dakit, ez luke orrela izan bear, *Yakin*'en leenengo buru-austea bere gaia, mamia, izan bear luke; baiña lankide askoren «orixekeriak» (ixo!, gero, entzuten badigute, kopeta zimurruak ikusi bearrean gaude-eta!) jeroglifiko biurtu digute ia euskera, eta emen dago orain koxka: euskera-jerogli-

fiko ori euskera-euskera (beste zer bait esango nik baiño... geroxeagorako uzten dizut) egiten ez badugu *Jakin*ek ez dauka zer egiñik, irakurlerik ez baitu izango.⁵³

Izan ere, hizkuntza denen axolakoa zen, aldizkariaren erredakzio taldearena, jakinlarien bileretakoa, egileena zein irakurleena. Irakurleen kasuan, esate baterako, *Jakin* aldizkariak, Mendizabal zuzendari zela, 1958. urtean irakurleei aldizkariaren gaineko iritzia galdetu zien⁵⁴. Itauna irekia zen, eta ez zion hizkuntzari erreferentziarik egiten, baina irakurleengandik heldutako kritikak, maiz garratzak izateaz gainera, «dena ahaztu ta aren euskera gora eta behera jarduten zaizkizu»⁵⁵. Hau da, aldizkariaren gaineko iritzia emateko orduan hizkuntza moldeari eta lexiko ereduari erreparatzen zitzaion, beste guztia, are edukia, ahaztuz.

Mendizabalen saiakeraren ostean, bi urte beranduago hain zuzen, *Jakinek*, aldizkariaren gaineko irakurleen iritzia modu ponderatu eta sistematikoagoan biltzeko asmoz, 11 galderekin osatutako inkesta bat prestatu zuen⁵⁶. Horietako bat hizkuntzari zegokion: «6) Zer diozu teknika ta kultura itzei buruz: euskeraz bear al ditugu, edo kanpokoak ere onartu?»⁵⁷. Inkestaren emaitzak lantxo batean bildu eta aldizkarian bertan argitaratu ziren⁵⁸. Galdetegia 400 pertsonari banatu zitzaion, eta 98k erantzun zuten. Inkestako daturik adierazgarrienak bi dira: lehena, aldizkaritik irakurleek gutxien atsegin zuten saila Teologia eta Filosofiakoa zela, eta bigarrena, aldizkariaren hizkuntzari buruzko galdera galdegegiko arrakastatsuena izan zela. Enbeitaren hitzetan, «93 dira galdera oni erantzun diotenak, denak izan dute zer esana. Luze erantzun du jendeak. Barkatuko digute guzien iritzia ez argitaratzea; bear ere errebista osoa bear genuke or-tarako-eta»⁵⁹. Ikusten denez, hizkuntzak erabateko arreta bereganatzen zuen aldizkariaren hasierako urteetan.

Hizkuntzak gehiegizko pisua zuelako —bere sustatzaileen gogoaren kontra—, esan daiteke *Jakin* filologizazioak bizi zuela. Kontzeptu hori Jon Kortazar literatur kritikariari hartu diogu⁶⁰, eta berorrek Antón Figuerola galiziarri. Figue-

roak eta Kortazarrek filologizazioa deitzen diote egoera diglosikoan dauden mintzairen literaturetan hizkuntzak larregizko pisua hartzeko izaten duen joerari. Batak galegoz egindako literaturan atzeman du aipatutako fenomenoak, eta besteak euskaraz egindakoan. Filologizazioaren kontzeptua orain arte literatur kritikaren esparruan baino ez da erabili, baina guretzat kontzeptu horrek oso ondo esplikatzen du beste esparru honetan, euskarazko kultur aldizkari jasoetan, zer gertatzen zen.

Jakineko kideek hizkuntza eta gaia uztartu nahi izan zituzten arren, hots, lanen ulergarritasuna eta interesgarritasuna, azkenean hizkuntza moldearen gaineko kezka hartu zuen pisu nagusia. Beste era batera esanda, *Jakin ez* zen sortu *Euskera* buletinaren eta *ASJU* urtekariaren eran, hizkuntzari edo Hizkuntzalaritzari buruzko aldizkaria izateko, kultura jasoaz aritzeko baizik⁶¹. Hala ere, oraindik erregistro hartarako prestatu gabeko hizkuntza erabili behar zuenez, hizkuntzaren egoerak mediatizatu zuen neurri handi batean proiektu osoa. Kultur hiztegiaren gaineko eztabaidek euskara puristaren bazterketa eta mordoiloaren gailentzea ekarri zuten, baita euskararen batasunaren alde jartzea ere, eta 1968tik aurrera euskal kulturgintzaren baitan euskara batuaren aldeko bozgorailu eta motore garrantzitsuenetako bat bihurtzea.

Kultur gaiak euskaraz landu ahal izateko, hartarako balio zuen hizkuntza eredu bat garatzeko ahaleginak egin zituzten, nahiz eta hori abiapuntuko helburua ez zen. Hizkuntza eta lexikoa prestatuz, aditu euskaldunen komunitate bat ernaltzen hasi zen, goi mailako ikasketaduna eta euskaraz lan egiten zuena. Ez kasualitatez, 1978 urtean, UZEI moduko erakunde bat sortu zenean, hiztegiak teknikoan espezializatua, jakinlarien taldetik atera zen. Eta Jakinek markaturiko bidea erreferente izango zen halaber arlo unibertsitario desberdinetan ari ziren euskaldunentzat (Elhuyar, UEU, EHUko irakasle euskaldunak...). Beraz, *Jakin* aldizkaria euskararen normalizazio prozesuaren parte da. Baina baita Komunitate Zientifiko Euskaldunaren eratze prozesuaren parte ere.¶

1. Sudupe, P.: «*Jakin* (1956-1961)», *Jakin* 182 (2011), 61-88. Garai berean kokatuta baina literaturari buruz, badu egile horrek beste artikulu aipagarri bat ere: «50eko hamarkadako euskal literaturaren panorama laburtua», *Uztaro* 76 (2011), 59-82.
2. Ikus *Euskara unibertsitatera bidean: eragileak eta proiektuak (1939-1990)*, UEU, Bilbo, 2011.
3. Euskaltzaindiaren 1920ko urriaren 22ko batzarreko agiria (ikus *Euskera* 3.2 (1922), 4. or.).
4. Sabindar hertsien jarreraz eta ekimenez, ikus Jurgi Kintanaren lana: *Intelektuala nazioa eraikitzen: R. M. Azkueren pentsaera eta obra*, Euskaltzaindia, Bilbo, 2008, bereziki 533-610. orrialdeak.
5. «Agur», *Euzkerea* 1, 1929ko urtarrila.
6. *Euzkerearen eduki eta eztabaida nagusiak Paulo Iztuetak aztertu ditu: «Sabino Arana eta bere eragina euskal pizkundean», *Euskera* 48 (2003), bereziki 900-911. orrialdeak.*
7. Arana-Zabala, J. [*Nabarriztarra*]: «Euzkerea ta jakintzea», *Euzkerea* 1, 1929ko urtarrila.
8. «Euzko Gogoa», *Euzko-Gogoa* 3-4 (1954).
9. «Euzko Gogoa», *Euzko-Gogoa* 9-10 (1954).
10. «Atariko», *Euzko-Gogoa*, 1957ko iraila-abendua.
11. Orixe [N. Ormaetxea]: «Erria, Erria! Berriz eta azkenekoz», *Euzko-Gogoa* 1-2 (1951), 10-12.
12. Kintana, J.: *Intelektualen sorrera eta bilakaera Euskal Herrian: Resurreccion Maria Azkue (1864-1951)*, UPV/EHU 2006. urtean aurkeztutako doktorego-tesia, 332. or.
13. Idem.
14. Artikulua ez du inork sinatzen, baina seguruki J. Zaitegi idatzi zuen (ikus *Euzko-Gogoa* 7-8 (1950), 14-15).
15. Orixe [N. Ormaetxea]: «Euskaltzaindi zarra eraberritzea: Krutwig yaunari erantzuna», *Euzko-Gogoa* 7/8 (1950), 17-18.
16. Orixe [N. Ormaetxea] (P. Iztueta & I. Iztueta prestatzaileak) (2006): *Gutunak (1917-1961)*, Utriusque Vasconiae, Donostia, 2006, 243. or.
17. Idem.
18. «Berriak», *Euzko-Gogoa* 11-12 (1954), 207.
19. Mitxelena, K.: «'Euzko-Gogoa' eta 'Euskera'», *Egan* 5/6 (1956), 159. or.
20. K. Mitxelenak ironikoki honela dio: «Nortzuk dira euskeraren etsai? Euskalariak. Nortzuk laguntzaille? Euskaldun-euskaltzaleak. Akaba ditzagun, beraz, leen baino leen euskalariak pake ederrean biziko gera aurrrerantzean euskaldun-euskaltzaleok» (ikus Mitxelena, K.: «'Euzko-Gogoa' eta 'Euskera'», *Egan* 5/6 (1956), 159. or.).
21. Idem, 158. or.
22. Zaitegi, J.: «Atariko: 'Euskera' ta 'Euzko-Gogoa'», *Euzko-Gogoa* 1-2 (1956), 1. or.
23. Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarrien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 102. or.

24. Idem, 120. or.
25. Idem, 81. or.
26. Idem. Egia esan *Jakinek* hasieratik bide biak landu zituen, hau da, euskara garbiarena eta mordoiloarena. Adibidez, *Jakin* aldizkariako lantaldean zegoen S. Berasaluzek artikulu bat idazteko behar zuen kultur lexiko guztia erdaratik maileguan hartzen zuen. Hala ere *Jakineko* lankide gehienak puristak izanik, aldizkaria garbizalea zen.
27. Idem, 78. or.
28. Bastarrika, I.: «'Txillardegi' Jaunari», *Jakin* 5 (1957), 99-102.
29. Txillardegi: «'Txillardegi' Jaunaren erantzuna», *Jakin* 6 (1958), 85-93.
30. Joxe Azurmendik eztabaida horren gaineko kronika zehatza aurkeztu zuen Euskaltzaindiak Arantzazun 1963an antolatutako biltzarrean, beraz ez gara hemen luzatuko afera hori azaltzen (ikus Azurmendi, J.: «Jakini: euskal kulturaren bideak lantzen», *Euskera* 8-9 (1963-1964), 336-371).
31. Azurmendik 1963an Euskaltzaindiak Arantzazun antolatutako biltzarrean aurkeztutako txostenean honela zioen: «gure kulturak eta euskerak ez dute sekula santa elkar saldatu...» (ikus Azurmendi, J.: «Jakini: euskal kulturaren bideak lantzen», *Euskera* 8-9 (1963-1964), 345. or.).
32. Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 79. or.
33. Azurmendi, J.: «Jakini: euskal kulturaren bideak lantzen», *Euskera* 8-9 (1963-1964), 336-371.
34. Agirrebaltzategi, P.: «Jakini Kultur Taldea: aldizkaria, liburuak, hiztegiak... Euskal Unibertsitatea», *Jakin* 156 (2006), 15-39.
35. Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 90. or.
36. Intxausti urte gutxiren buruan bilakatu zen mordoilozale: alde batetik, garbizaletasunarekin eskarmentua hartu zuelako. Azurmendik kontatzen duenez, «Erriberrin Josebak sekulako ahalegina egin du euskara ikasten (eta beste batzuei irakasten). Eta erdaraz ikasirikoa euskara garbian eman nahizko «indar neurketan», esperientzia etsigarria egin du, egundoko ahalegina kostatzen zela, eta azkenean inoiz ez zela adierazi beharrekoa doi-doi adieraztera iristen [...]. «Maisuen» euskara garbia irakurriz esperientzia egin du, halaber, edo ez zuela ulertzen; edo inoiz ez zegoela seguru, zuzen ulertu ote zuen; edo ulertzen bazuen, erdarari eskerrak ulertzen zuela...» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 103. or.). Eta, bestalde, K. Mitxelenak G. Barandiaranen eta *Orixeren* obrei egindako kritikak irakurtzean, zein *Txillardegi*, L. Villasante eta A. Irigoienek argumentuen berri edukitzean, euskara mordoiloaren bidea hartu zuen.
37. Intxausti, J.: «Illobira bultzaka», *Jakin* 9 (1959), 83. or.
38. Idem, 85. or.
39. Joseba Intxaustik Arantzazutik Erriberriko apaiztegira Joxe Azurmendiri idatzitako gutunean, bertako Filosofiako ikasleen artikuluak eskatzen zizkion *Jakin* aldizkarian argitaratzeko. Eskutitzean bi baldintza jartzen

- zizkion: «[Artikulu horiek] bi nota auek baditzate, aski da: gaia GAUR-KOA ta euskera ERREXA» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 85. or.).
40. Horixe bera esan zion *Txillardegik* Intxaustiri 1959-01-04ko eskutitzean: «Beraz, bi gauza bear ditugu derrigor: 1) ZERBAIT *esan bearra* [dena azpimarratua, «bearra» hiru azpimarratz], zerbait *unibersalik* alegia, arimari edo gizonari dagokion zerbait egiazkorik eta mamitsurik; eta 2) *EUSKERAZ* [letra larriz eta azpimarratua] esan, eta ez guk asmatutako sasi-izkuntza zoro batez. Orra, nere ustez, bi baldintzak» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 84. or.).
41. Intxaustik Azurmendiri idatzitako gutunean honela trufatzen zen sabindar euskaraz: «orregatik ez dago 'euSkera' idazterik, orrek 'euZkera' izan bear du, ta arrezkerotik (ja, ja, ja!!!) asko dituzu filologiko problema ori politika-bidez erabaki dutenak: Maixuak esan baitzuen, ta orain beti 'euZkera' idazten dute» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 93. or.).
42. Intxaustiren gutunerian Olabideren gaineko zenbait aipu badira, Olabideren saioa euskara hiltzeko saio gisa agertuz: «Ezagutu dedan geometriarik bulartsuena da Olabide. [...] Ez aal duzu inoiz Olabide'ren Itun Zarra irakurri? Ez? Orduan ez dakizu oraindik Olabide'ren geometria jatorra zer dan» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 93. or.); «Olabide'k, ta beste askok, ez digute 'benetako euskerarik' eman. 'Apropos' jardun zan 'saio-euskera' egiten» (Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 96. or.).
43. Orixe [N. Ormaetxea]: «'Mea culpa' eta 'quos ego!'. Anizetxe iaunari», *Jakin* 9 (1959), 92. or.
44. Intxausti, J.: «'Orixe'-ri erantzun bidez», *Jakin* 10 (1959), 72-74.
45. Astronautikari buruz artikulu bakarra argitaratu zen *Jakinen*, eta gero *Anaitasunak* bizkaierara moldatuta berriz argitaratu zuen (Saizar, P.: «Astronautika dala-ta...», *Jakin* 8 (1958), 43-47).
46. Fisikari buruz *Jakin* aldizkarian honako artikuluak argitaratu ziren: Iturrriotz, I.: «Atomuaren etxe-barnea», *Jakin* 16 (1964), 11-15; Otamendi, J.: «Legeak pisika jakintzan», *Jakin* 17 (1964), 87-89; Osiranzu: «Fisikaz eta...», *Jakin* 18 (1965), 78-82.
47. Natur-Zientzia eta Biologiaren arloan honako artikuluak argitaratu ziren: Mendizabal, P.: «Mundua nola sortu zan», *Jakin* 8 (1958), 73-84; Zubizarreta, I.M.: «Zelula, bizitzak lenen laztandu duana?», *Jakin* 22 (1966), 83-86; Kintana, X.: «Bizitzaren hasikera», *Jakin* 24 (1967), 27-35.
48. Ikus Santamaria, K.: «Aljebra berria», *Jakin* 29 (1968), 30-40.
49. Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 84. or.
50. Idem, 97. or.
51. Idem, 101. or.
52. Urte batzuk beranduago, Joxe Azurmendik, *Jakin* Taldeko euskaltzale ezagunak, *Zer dugu Orixeren kontra* (1976) argitaratu zuen, belaunaldi

- gazteek *Orixeren* pentsaera eta euskara ereduaren kontra zituztenak sistematizatuz. Hurrengo urtean, Azurmendik *Zer dugu Orixeren alde* (1977) kaleratu zuen, *Orixeren* ekarpenak aitortuz.
53. Azurmendi, J.: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158 (2007), 89. or.
54. Mendizabal, P.: «Yakinlariok Arantzazun», *Jakin* 7 (1958), 107. or.
55. Azurmendi, J.: «Jakín: euskal kulturaren bideak lantzen», *Euskera* 8-9 (1963-1964), 343. or.
56. Inkestako galderak *Jakinen* gehigarriaren (*Jakintxo*) lehen zenbakian argitaratu ziren (1960).
57. *Jakintxo*, 1 (1960).
58. Enbeita, K.: «Iritzi billa», *Jakin* 13 (1960), 76-87.
59. Idem, 81. or.
60. Kortazar, J.: *Diglosia eta euskal literatura*, Utriusque Vasconiae, Donostia, 2002.
61. Nahiz eta, *Euskeraren* antzera, euskarari buruz artikuluren bat edo beste argitaratu zen *Jakinen*. Ikus, adibidez, Amasorrain, T.: «Euskal-Aditza neuk ikusten dudanez», *Jakin* 24 (1967), 59-64.